

Atatürk Dönemi İktisadi Devletçi Sanayileşme Politikaları^a

 SERPİL KAHRAMAN^b GİZEM ŞİŞMANOĞLU^c

Geliş Tarihi: 06.08.2018 | Kabul Tarihi: 20.12.2018

Öz: Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu Lozan Anlaşması ile başlamıştır. Bunun yanı sıra devletin finansman temelinde hiç bir ekonomik olanağı yoktu. Atatürk Cumhuriyet'i ilan etmeden önce 1923 yılının 17 Şubat - 04 Mart tarihleri arasında 1. İzmir İktisat kongresini toplamıştır. 1929-1939 İktisadi devletçilik yılları olarak adlandırılmakta olup, bu dönemde beşer yıllık iki sanayileşme planı yapılmıştır. Atatürk'ün uyguladığı ekonomik sistemi kamu sektörüyle özel sektörün bir arada bulunduğu Türkiye'ye özgü bir ekonomik sistem isimlendirmek mümkündür. Çalışmanın amacı, iktisadi devletçiliğe ilişkin görüşleri, iktisadi devletçi politikaların oluşumuna yön veren olayları ve söz konusu politikalara ilişkin uygulamalar ile sonuçlarını içeren bir değerlendirme ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye ekonomisi, iktisadi devletçilik, iktisat tarihi, sanayileşme.

^a Söz konusu çalışma, ikinci yazarın Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde *Atatürk Dönemi Sanayileşme Politikaları* başlıklı Yüksek Lisans Tez çalışmasına dayanmaktadır.

^b Yaşar Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Ekonomi Bölümü
serpil.kahraman@yasar.edu.tr

^c Yaşar Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Dekanlık Sekreteri

Economic Statism and Industrialization Policies in Ataturk Era

Abstract: The establishment of the Republic of Turkey has started with the Treaty of Lausanne. Besides, there was no economic possibility on the basis of state financing. Before proclaiming the Republic of Ataturk, he organized the 1st Izmir Economy Congress between February 17 and March 4, 1923. 1929-1939 It is called as the years of economic statism and two industrialization plans were made for five years in this period. Ataturk's economic system implemented by the public sector with the private sector is possible to name an economic system unique to Turkey are combined. The aim of the study is to provide an assessment of economic statism, its implications for the formation of economic state politics, and the implications of such policies and practices.

Keywords: Turkish economy, statism, economic history, industrialization.

© Kahraman, Serpil & Şişmanoğlu, Gizem. "Atatürk Dönemi İktisadi Devletçi Sanayileşme Politikaları." *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17 (2019), 627-656.

Giriş

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarında önceliklerin ekonomik bağımsızlık ve hızlı bir kalkınma olduğu hükümet programlarında izlenmektedir. Tüm bu hususlarında, sanayileşme ile eş anlamlı olduğu kabul edilmektedir. Bir diğer taraftan da, bu zorunluluğun çözümü olan, hızlı sanayileşmenin, özel girişimciler tarafından gerçekleştirilemediği belirlenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kaçınılmaz olarak, gündemine yerleşen hızlı sanayileşme olgusu, devleti ekonomik faaliyete bulunmaya zorlanmaktadır. Atatürk dönemi iktisat politikaları, özel teşebbüsü desteklemeyi ve ülke içinde sermaye birikimi oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda öncelikle millileştirmeler ile birlikte ülkede fon desteği sağlamak üzere bankacılık sisteminin oluşturulması önem arz etmektedir.

I. Dünya Savaşı sonrasında, savaştan çıkan ülkelere kredi desteği sağlayan ABD, artan fonların reel yatırıma kanalize olamaması neticesinde 1929 yılında küresel ekonomileri etkisi altına alan ve günümüzde de en büyük krizlerden biri kabul edilen krizle karşı karşıya kalmıştır. Büyük Buhranın neden olduğu talep ve fiyat gerilemeleri, küresel ekonomide öngörülemeyen sıkıntılara yol açmıştır. Söz konusu gelişmelerin, devleti ekonomi alanında çalışmaya, başka bir anlatımla ekonomik faaliyette bulunmaya zorladığı anlaşılmaktadır.

1923 yılında, ekonomide ana hatları ile liberalleşme yani serbest piyasa ekonomisi uygulanması amaçlanmıştı, ancak 1929 Büyük Buhranı neticesinde iktisadi devletçi politikalar gündeme geldi. Çalışmanın ilk bölümünde, cumhuriyetin ilk yıllarında iktisadi devletçi politikaların oluşumuna da yön veren ve aynı zamanda Osmanlı'dan devralınan iktisada da ışıktutan yapı ortaya koyulmaya çalışılacaktır. İkinci bölümde ise, iktisadi devletçilik kavramı ile birlikte, iktisadi devletçi yılları oluşturan 1. Ve 2. Beş yıllık sanayi planları ile birlikte özellikle sanayi sektörü etrafında şekillenen uygulama ve planlara yer verilecektir. Çalışma iktisadi politikaların değerlendirilmesi ile tamamlanmış olacaktır.

1. Cumhuriyetin İlk Yılları: İktisat Politikasının Belirlenmesi

Birinci İzmir İktisat Kongresi, "17 Şubat - 04 Mart" 1923 tarihinde, Cumhuriyetin ilanından hemen önce toplandığı görülmektedir. Kongrenin toplanmasında dönemin iktisat bakanı olan Mahmut Esat Bozkurt'un önemli girişimleri olduğu bilinmektedir. Birinci İzmir İktisat Kongresine farklı meslek gruplarından seçilmiş 1135 temsilcinin bu toplantıya iştirakiyle gerçekleşmiştir (Şahinkaya, 2014: 35). Kongrenin ana hatlarını aşağıdaki esaslar oluşturmaktadır: İktisadi sistem ve iktisat politikalarını belirlemek, İstanbul ve İzmir illerinde bulunan, sermaye çevrelerinin, Ankara hükümeti temsilcileri ile yakınlaşmasını sağlamak ve tabii yeni kurulacak cumhuriyetin ekonomi politikalarını bildirmek.

Atatürk, Lozan antlaşması ile kazanılan siyasi bağımsızlığın ancak ekonomik bağımsızlıkla birlikte gerçekleşebileceğinin altını çizmiştir. Bu görüş, Birinci İktisat Kongresinde kendisi tarafından açılış konuşmasında şu sözlerle hayata bulmaktadır:

Ulusal egemenlik, ekonomik egemenlikle pekiştirilmelidir. Bu kadar büyük amaçlar, bu kadar kutsal ve ulu hedeflere, kâğıtlar üzerinde yazılı genel kurallarla, istek ve hırslara dayanan buyruklarla varılamaz. Bunların bütün olarak gerçekleşmesini sağlamak için tek kuvvet, en kuvvetli temel: ekonomik güçtür. (Orhan: 2009: 124, 125).

Dönemin iktisat bakanı olan Mahmut Esat Bozkurt, kongre kararlarını şu şekilde ifade etmektedir:

Biz ekonomi tarihi içindeki ekollerden hiç birine benzemeyiz, Ne bırakınız geçsinler, bırakınız yapsınlar ekolünden, ne de sosyalist, komünist, ateist veya himaye ekollerinden değiliz. Bizim de yeni Türkiye'nin yeni ekonomik anlayışına göre, yeni bir ekolumuz vardır. Buna ben, Yeni Türkiye Ekonomi Okulu diyorum. Yukarıda belirttiğimiz ekollerden hiç birine bağlı olmamakla beraber, memleketimizin ihtiyacına göre bunlardan faydalanmaktan da geri kalmayacağız. Yeni Türkiye, karma bir ekonomi sistemi izlemelidir. (Orhan, 2009: 125).

Birinci İzmir İktisat Kongresi kararlarının ana hatları ise (Tekerek, 2012: 16)

- a. Tekelleşme sürecine müsaade edilmeyecek,
- b. Reji kaldırılıp tütün faaliyetlerinde serbesti sağlanacak,
- c. Aşar vergisi kaldırılacak;
- d. Yabancı sermaye, ülke ekonomisinin öncelikleri doğrultusunda izin verilecek,
- e. Öncelikli alanlarda özellikle yerli üretimi teşvik edilecek.

Bilindiği üzere, kongreye, tüccar, sanayici, işçi ve çiftçi temsililerinin de katılımına karşın kararların özellikle tüccar sınıfı tarafından memnuniyetle karşılandığı bilinmektedir. (Baytal, 2007: 547). Toplantıda toprak reformu ve grev hakkı gibi konuları tartışılmaz iken, özel girişimci çabasıyla sermaye biriktirilmesini sağlayacak önlemler ile yabancı sermayenin Türkiye'ye davet edilmesi vurgulanmıştır (Taş, 2004).

2. İktisadi Devletçilik (1929 - 1939)

2.1. İktisadi Devletçilik Kavramı

Türkiye'de uygulanan iktisadi devletçilik politikasının genel yaklaşımı ve içeriği hususunda, farklı yoğun tartışmalar yapılmıştır. Bu çerçevede, bazı teorisyenlerin, Türkiye Cumhuriyetindeki iktisadi devletçiliği sosyalist sistemin bir nevi ön uygulaması gibi görmüş olduğu da bir gerçektir. Bunun yanı sıra, kapitalizm ile sosyalizm arasında yer alan, bunlara alternatif bir sistem olarak kabul ettiği de söylenmektedir. Bazılarına göre de, devletçiliğin bir planlama hareketi olduğu ifade edilmektedir. Bu doğrultuda Thomburg, "*Türkiye'deki devletçilik uygulamasını devlet sosyalizminin aşırı bir ifadesidir*" olarak yorumlarken, Bernanrd Lewis ise, "*askerler ve bürokratlar arasında batıya ve kapitalizme karşı hislerin yeniden canlanması* şeklindeki tanımlanmakta olup, Z. Y. Herslag ise, "*sadece pragmatik bir araç değil, fakat temelde köklü ve ideolojik bir unsur*" şeklinde yorumlamıştır. Gumpel ise devletçiliği çok daha farklı algılamıştır: "*Devlet ve özel sektörün bulunduğu, devletin ekonomiye fazlasıyla müdahale ettiği, iktisadi kalkınma için hem emredici hem*

de yol gösterici özelliklere sahip planların var olduğu az gelişmiş bir ülkedeki kalkınma politikasıyla eşdeğer olarak kabul edilmektedir.” (Varlı, 2012: 115).

Atatürk’ün, devletçiliğin Türkiye’ye özgü bir sistem olduğunu vurgulayarak, şöyle ifade etmiştir:

Bizim takibini muvafık gördüğümüz devletçilik prensibi bütün istihlal vasıtalarını fertlerden alarak, milleti büsbütün başka esaslar dâhilinde tanzim etmek gayesini güden ve hususi ve ferdi teşebbüs ve faaliyetlere meydan bırakmayan sosyalizm prensibine dayanan kollektivist, komünizm gibi bir sistem değildir. Bizim takip ettiğimiz devletçilik, ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar milleti refaha, memleketi mamuriyete erdirmek için, milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde -bilhassa iktisadi sahada- devleti fiilen alakadar etmektedir. (Altıparmak, 2002: 39).

Devletçilik politikaları doktriner olarak yapılan bir çalışma olmayıp tamamen sistematik olarak gündeme gelen ekonomik sorunların zorlamasıyla pragmatik olarak alınan tedbir ve alınan önlemler çerçevesindedir

2.2. İktisadi Devletçilik Politikalarının Nedenleri

Atatürk’ün kendi iktisadi ideolojisini zaman içinde oluşturmuş olduğu görülmektedir. Atatürk, Kırım Savaşıyla birlikte alınan dış borçların Osmanlı İmparatorluğunu iflasa sürüklediğini ve ülkenin çökme sürecine girdiğini incelemiştir (Öztürk ve Yıldırım, 2009: 148). Devletçilik politikalarının başlaması ile ilgili olarak üç nedenin ön plana çıktığı görülmektedir. Bunların ilkinin özel sektöre dayalı sanayileşmenin başarısızlığı olduğu söylenebilmektedir. İkinci nedeni ise, tüm dünyayı etkileyen 1929 yılındaki, Büyük Buhranın olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak gündeme gelmektedir. Nihayetinde, üçüncü önemli nedenin de dış konjonktür gelişmeleri olduğu unutulmamalıdır (Eroğlu, 2007: 68-69).

1929 Büyük Buhranı tüm dünyaya paralel olarak Türkiye Cumhuriyeti’ni de etkilemiştir. Büyük Buhran akabinde gelişen

ekonomik olgular içinde hammadde fiyatlarının aşırı düşmesi ve aynı zamanda tarımsal ürün bedellerinin ciddi seviyelerde gerilemesi ülke genelinde çok etken olmuştur. Gelişen bu ekonomik olaylar çerçevesinde halkta ki alım gücünün ve buna paralel olarak Türk Lirasının değerinde yabancı paralar karşısında gerilediği izlenmektedir (Aktan, 1998: 34, Özçelik ve Tunçer, 2007: 259). Bu gelişmeler çerçevesinde, devlet yöneticilerinin, Türk Lirasının değerini korumak amacıyla 25.02.1930 tarihinde "Türk Parasının Değerini Koruma Kanunu" çıkarmıştır (Aktan, 1998: 35). Gelişen bu olumsuz ekonomik olaylar çerçevesinde hükümetlerin tarım ürünlerindeki fiyatların gerilemesini önlemek amacıyla sübvansiyonlar uygulayarak müdahaleci tedbirler aldığı görülmektedir. Bu gelişen Büyük Buhran sadece devleti ekonomik faaliyette bulunmaya yönlendirmesi yanı sıra, kapitalist sisteme duyulan güveni sarstığı da gözden uzak tutmamak gerekir. Başka bir açıdan bakıldığında ise, kapitalist batı ülkelerini önemli boyutlarda yıkıma uğrattırken, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) gibi merkezi planla yönetilen ülkelerde krizin fazla hissedilmediği görülmüştür. 1923 yılından itibaren ekonomide amaçlanan liberalizm anlayışı yerini devletin kaçınılmaz müdahalesine bırakmaya başlamaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti bünyesinde, karar mekanizmalarının ve hükümetlerin devletçilik düzeyinde uygulamalar yapıp tedbirler almaya yönelen etmenlerin başında dış konjonktürel gelişmeler gelmektedir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, geri kalmış ülkeler dikkate alınmaz ise, dünyada iki farklı nitelikte yapı söz konusudur. Bunlar gelişmiş kapitalist ülkeler ile bir sosyalist ülke olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler birliğidir. Öncelikle Büyük Buhran kaçınılmaz olarak Türkiye'yi de etkilemiştir. Buhranın başlıca etkileri, fiyat düşüşleri, üretimin kapasitenin çok altında yapılması ve işsizliktir. Ekonomik durum, bu noktaya ulaşıncı da hükümetler bunalıma çözüm olarak, kamu harcamalarını artırma ve para politikalarına müdahale etme yolunu seçmişlerdir.

1929 yılında, geniş bir kitle için gündeme gelen, Büyük

Buhranın, tüm kapitalist dünyada yıkıcı etkilere neden olduğu açıkça gözlenmektedir. Söz konusu bu kapitalist ülkelerde, kriz neticesinde, büyük oranda fiyat düşüşlerinin ortaya çıktığı, genel üretimin çok büyük seviyede daralmalar yaşadığı, bir diğer taraftan da, ciddi oranlarda işsizliğin kendini gösterdiği izlenmektedir. Dış ekonomik olumsuz gelişmelerin oluşumunda tedbir metodu olarak iktisatçılara devlet harcamalarının artırılarak devletin yönlendirici olması olguları doktriner olarak önerilmektedir. Sovyetler Birliği'nin uyguladığı planlı ekonomi politikasıyla bu dünya krizinden, liberal ekonomilere göre görece az etkilenmiş olduğu görülmektedir. Unutmamak gerekir ki, bu oluşumda, Sovyetler Birliği'nin dünya ekonomisindeki payının küçük ve aynı zamanda hammadde kaynaklarına da sahip olduğu söz konusudur. Tüm bu hususların yanı sıra, Sovyetler Birliği'nin, planlı ekonomi anlayışı çerçevesinde, sanayileşme alanında da ciddi adımlar attığı da bilinmektedir. Söz konusu gelişmeler özellikle edebiyatçılardan oluşan aydın kesimin planlı ekonomiye ilgi duymalarını sağlamıştır.

2.3. İktisadi Devletçilik Politikaları

Devletçilik uygulamasının doğması daima tartışmalara yol açmış olsa da, gerçek gücünü uygulamadan alan ve kendine has özellikleriyle, dünyadaki benzerlerinden ayrılan bir iktisat politikasıdır. Atatürk'ün 1931 yılında Afet İNAN tarafından kaleme alınan "Vatandaş için Medeni Bilgiler" kitabında iktisadi devletçilik dört esasa dayanmakta olduğu görülmektedir:

- a. Denk bütçeye dayanan bir maliye politikası,
- b. Milli bankacılık sisteminin kurularak, ekonomiyi destekleyecek fon arz-talebini oluşturulması, Türk Lirası'nın değerinin korunmasının amaçlanması,
- c. Dış rekabette güçlü bir sanayileşme stratejisinin ve dış ticaret dengesinin oluşumu,
- d. Özel ve devlet işletmelerinin tamamlayıcı rol oynayacağı, istikrarlı bir büyüme ve kalkınma modelinin belirlenmesi (Aysan, 1986).

2.3.1. Makroekonomik Politikalar: Maliye Politikaları ve Para Politikaları

Atatürk bu dönemde maliye politikasında iki farklı politika izlemiştir. İlk politika 1929 büyük buhran dönemine kadar olan dönem liberal yaklaşım iken, ikinci politika ise; 1929 yılı sonrası konjonktüründe ortaya çıkan gelişmelerin de yansımasıyla “İktisadi devletçi” yaklaşıma dönmüştür (Kaya ve Durgun, 2009: 235). Atatürk’ün maliye politikasını anlayabilmek için 1 Mart 1921 tarihindeki Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılış konuşmasındaki ifadelerine bakmakta yarar vardır.

Umur-u maliyede (mali işlerinde) memleketimizce pek mühim birmeselenin halline az çok mütevazim (denk) bir bütçe tazmini-ne muvaffakiyet hâsıl olmuştur. Memleketimizde umur-u iktisadiyenin (ekonomi işlerinin) mahiyet ve ehemmiyeti belkide tanınmamış olduğu halde, Meclisiâliniz memleketin menabi-i varidatına (gelir kaynaklarına) sahip olmak için esaslar vaaz etmiştir. Biz memleketin bütün menabi-i servetine (servet kaynaklarına) sahip olarak ihracat ve ithalât arasında temrini tevazüne (denge nin sağlanması)vehâsılatın mahreçlere temini isâli için yolların ıslahına vesait-i mümkünenin (mümkün olan vasıtaların) ihrazına (hazırlanmasına) tevessül ettik (giriştik). (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006: 176).

Atatürk bu ifadeleriyle, ekonominin iç ve dış dengelerine çok büyük önem verdiğini açıkça göstermektedir. Savaş ekonomisi yılları olması dolayısıyla 1920-1923 arası bütçe kalemleri belirlenememiştir. 1924 ile 1938 yılları arasındaki 15 devlet bütçesinin 11 tanesi denk bütçe olarak sonuçlanmıştır.(Aksoy, 1998: 112).

Tablo 1. Ulusal Bütçe

Yıllar	Bütçe Gelirleri		Bütçe Giderleri	
	Tahmin Milyon TL	Harcama Milyon TL	Başlangıç Ödene- ği Milyon TL	Tahsilat Milyon TL
1924	129	132	140	138
1925	153	202	184	171
1926	190	172	190	180
1927	195	199	194	204
1928	207	201	207	222
1929	220	213	220	224
1930	223	210	223	218
1931	187	208	187	186
1932	169	212	169	214
1933	171	205	170	199
1934	184	229	184	241
1935	195	259	195	267
1936	213	266	213	271
1937	231	311	231	317
1938	250	315	250	329

Kaynak: Bütçe Gider-Gelir Gerçekleşmeleri (1924-2012). Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>. (Erişim Tarihi: 01.03.2017).

Atatürk zamanındaki ekonomi politikası; en büyük üstünlüğü kuşkusuz Türk lirasının iç ve dış değerlerini korumak anlamında olmuştur. Atatürk, emisyonun bir finansman aracı gibi kullanılmasına müsaade etmemiştir. Bu husus başlı başına çok önemli olup Atatürk'ün para politikasına ve paranın değerinin korunmasına çok ciddi önem verdiğinin göstergesidir.

1938 yılına kadar yapılan yeni emisyon miktarı 10 Milyon lira civarındaydı ve bu miktar altın stokundaki ve döviz rezervlerindeki artışların altında kalmıştır (Ergin, 1977:57). Atatürk

1929 yılındaki Büyük Buhran zamanında Türk lirası üzerindeki ilk baskı ortaya çıkarmıştır. 1924 - 1931 yılları arasında Türk lirası sterline karşı değer kaybetmiştir. Fakat 1938 yıllarına doğru Türk lirası sterline karşı değer kazanmıştır. 1924 yılında 1 sterline karşılık 836 kuruş denk iken, 1938 yılın da ise 616 kuruşa çıkmıştır (Aksoy: 1998: 116).

Tablo 2: Atatürk Döneminde Türk Lirası'nın İngiliz Sterlini'ne Göre Değeri ve Tedavüldeki Banknotlar

Yıllar	1 Sterlin Eş Değeri (Kuruş)	Tedavüldeki Banknotlar (Milyon TL)
1919	381	158
1923	763	-
1924	836	161
1925	892	165
1926	928	153
1927	945	153
1928	956	152
1929	1.009	159
1930	1.032	159
1931	965	159
1932	741	164
1933	702	161
1934	636	165
1935	616	170
1936	624	179
1937	624	169
1938	616	194

Kaynak: Öztürk, S. ve Yıldırım, F. (2009). Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(2), 145-165.

Atatürk'ün para politikasında gerçekleştirilenlerin bir özeti söz konusu olursa; enflasyon görülmemiştir, paranın dış değeri korunmuştur. 1921 yılındaki 1 Sterlin eş değeri (kuruş) 605 iken, 1938 yılındaki 1 sterlin eş değeri (kuruş) 616 olmuştur. Ayrıca karşılıksız para arzının, Türk Lirası değer kaynağına neden olabileceği basit ekonomi kuramı terk edilmemiştir. 1919 ile 1938 döneminde para arzındaki artış, işlem hacmiyle de paralel olarak sadece 36 Milyon Türk lirası olmuştur.

2.3.2. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları

Atatürk'ün yatırım politikası, ekonomik kalkınma stratejisinin önemli bir bölümüdür. Devletçilik ilkesinin ekonomi alanında uygulanması ise, İktisadi Devlet Teşekkülleri olarak şekillenmektedir. Atatürk'ün belirlediği fon temininde öncelikli yatırım alanları:

1. Bayındırlık ve ulaştırma,
2. Tarımsal yatırımlar ve destekleyici sulama yatırımları,
3. Ağır sanayi yatırımları,
4. Ticaret ve hizmet ağırlıklı yatırımlar.

Belirtilen yatırımların fon temininde ise; devlet bütçesi fazlaları, İç ve dış borçlanma, Devlet işletmeleri bütçe fazlaları kullanımı esas alınmıştır (Aysan, 1986). Atatürk döneminde ülke genelinde yapılan yatırımların gelişimi incelendiğinde, 1923 yılında toplam yatırımların 66.400.000 Türk lirası, 1939 yılında ise 215.800.000 Türk lirası seviyesine çıkmıştır. Bu 7 yıllık süreç içerisinde, ülke geneline yapılan yatırımlar, 1930 - 1931 - 1932 ve 1935 yıllarında bir önceki döneme göre azalma seyri göstermiştir.

Tablo 3: Atatürk Döneminde GSMH ve Yatırımlar

Yıllar	GSMH 1938 Fiyatları (MilyonTL)	Değ (%)	GSMH Cari Fiyatları	Değ (%)	Yatırımlar Cari Fiyatları	Değ (%)	GSMH yatırım
1923	633.100		952.600		66.400		7,0
1924	758.400	19,79	1.203.400	26,33	98.600	48,49	8,2
1925	846.200	11,58	1.525.600	26,77	130.000	31,85	8,5
1926	981.800	16,02	1.650.500	8,19	131.600	1,23	8,0
1927	892.300	-9,12	1.471.200	-10,86	159.700	21,35	10,9
1928	990.900	11,05	1.632.500	10,96	174.500	9,27	10,7
1929	1.150.100	16,07	2.073.100	26,99	211.000	20,92	10,2
1930	1.198.800	4,23	1.580.500	-23,76	187.200	11,28	11,8
1931	1.276.300	6,46	1.391.600	-11,95	116.900	37,55	8,4
1932	1.198.400	-6,1	1.171.200	-15,84	104.800	10,35	8,9
1933	1.359.400	13,43	1.141.400	-2,54	109.200	4,2	9,6
1934	1.450.300	6,69	1.216.100	6,54	143.300	31,23	11,8
1935	1.414.800	-2,45	1.310.000	7,72	131.600	-8,16	10,6
1936	1.658.900	17,25	1.695.000	29,39	153.800	16,87	9,1
1937	1.743.000	5,01	1.806.500	6,58	172.100	11,9	9,5
1938	1.895.700	8,82	1.895.700	4,94	215.100	24,99	11,3
1939	2.054.300	8,37	2.063.100	8,83	215.800	0,33	10,5

Kaynak: Boratav, K. (1977). 1923-1939 Yıllarının İktisat Politikası Açısından Değerlendirilmesi, *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları*. İstanbul, İTİA Mezunlar Derneği, İstanbul Şubesi. 39-52; Aysan, M. A. (2000). *Atatürk'ün Ekonomi Politikası*, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 179.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, hükümet tarafından Sovyet uzmanların yardımı ve Sovyet hükümetinin mali desteği ile hazırlanmıştır (Soyak, 2003: 169). Bu Cumhuriyet tarihinin ilk sanayileşme planıdır. Ancak bunun planlı ekonomilerdeki kal-

kınma planları ile aynı olduğunu söylemek imkânsızdır. Hazırlanan plan daha ziyade, hükümetin yapacağı ekonomik etkinliklerin programı özelliğini taşımaktaydı. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda yer alan tesisleri özetlemek gerekirse:

1. tekstil,
2. kendir,
3. demir-çelik,
4. porselen-çini,
5. klor,
6. suni ipek,
7. selüloz ve kâğıt tesisleri,
8. şeker,
9. gül sanayileri gibi sektörler yer almıştır.

Plan kapsamında açılan tesisleri belirtmek gerekirse;

1. 1934 yılında kurulan tesisler;
 - a) Bakırköy bez fabrikası,
 - b) Keçiözümlü kükürt tesisleri,
2. 1935 yılında faaliyete geçen tesisler;
 - a) Kayseri bez fabrikası,
 - b) Paşabahçe cam sanayi,
 - c) Zonguldak Türk Antrasit fabrikası.
3. 1936 yılında faaliyete geçen tesisler;
 - a) Çubuk Barajı,
 - b) 1. İzmit kağıt fabrikası.
4. 1937 yılında faaliyete geçen tesisler;
 - a) Nazilli basma fabrikası,
 - b) Ereğli basma fabrikası.
5. 1938 yılında faaliyete geçen tesisler;
 - a) Gemlik suni ipek fabrikası,
 - b) Bursa merinos fabrikası,
 - c) Divriği demir madeni işletmesi (Kahraman, 2014: 361 ve Yücel, 2014: 28).

Planın en önemli unsurlarından birisi kurulacak olan işletmelerin yörelerinin saptanması ve kapasiteler ile ilgili olan hususların belirlenmesi ayrı raporlar halinde yazılmasıdır. Bu

plan çerçevesinde devlet eliyle kurulması önerilen beş sektör dokuma, maden, seramik, kâğıt ve kimya öncelikli kuruluşlardır. Ayrıca elektrik şebekelerinin yapılması hususu ile altın ve petrol gibi değerlendirilmesi üzerinde de çalışmalar yapılması öngörülmüştür. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934 yılında yürürlüğe konmuş ve 1934-1938 yılları arasında uygulanmıştır.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1934-1938) büyüme ortalaması %6'dır. Bu gelişim sürecinde, 1934 - 1935 % 9 azalmayı dahil etmezsek sanayi sektörünün milli gelirdeki payının da 1927 yılında % 10 seviyesinden 1938 yılında % 16 düzeyine yükseldiği izlenmektedir (Uludağ, Yılmaz, 1984: 96.). Elde edilen bu neticeler çerçevesinde, söz konusu planın başarı ile uyguladığı dikkate alınarak 1936 yılından sonra İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (İBYSP) hazırlıklarına başlanmıştır (Altıparmak, 2002: 42).

İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı, 1938 - 1943 yıllarında uygulanacak şekilde öngörülmüştür. Bu planın birincisinden farklı olarak daha kapsamlı ve geniş olduğu bilinmektedir. Bu ikinci planının ara ve yatırım malları üreten 100 civarı sanayi tesisini üretmesi konusu da esas alınmıştır. Söz konusu hazırlanan bu iki planın birbirinin tamamlayıcısı olduğunu söylenebilir. Bir diğer taraftan, bu ikinci planın en önemli farklı noktalardan birisini de ihracata ağırlık vermesi olduğu unutulmamalıdır. Bu planda da planlanan sanayi tesislerinin hammaddeleri yine yurt içinden temin edilecek şekilde dikkate alınmıştır (Altıparmak, 2002: 42). 1932-1939 döneminde uygulanan ekonomik politikalar birçok yönüyle farklılıklar arz etmektedir.

a. Tüketicilerin, un, şeker vs temel gıdaları makul fiyatlarla arzını sağlamak.

b. Yerli sanayinin dış rekabete açık hale gelene dek, tarife ve tarife dışı araçlarla korunma ve desteklenmesini sağlamak.

c. Yabancı sermaye üzerinde, kısıtlama ve denetim arttırılmış, millileştirilmeler gerçekleştirilmiş olup sadece bazı yatırım projelerinin finansmanı için Sovyetler Birliği ve İngiltere'den 2 kredi alınmıştır.

d. İç piyasalara ilişkin kamu denetimi arttırılmış olup, önemli tarımsal ürünler yani tekstil ve şeker gibi ve onlara dayalı sanayilerde devlet sanayisinin başı çekmektedir. Bu aşamada sınai ürün fiyatları devletçe saptanmaktadır.

Tarım dışından, en önemli işletmeci haline gelen, devlet Sümerbank ve Etibank gibi kuruluşlarıyla 5 yıllık sanayi planları uygulanmasına başlamaktadır. 1934 - 1939 yılları arasında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanmış, ikincisi yani İkinci Beş yıllık Sanayi Planı ise savaş koşulları nedeniyle uygulanmamıştır (Gürkan, 2006: 138).

2.3.3. Bankacılık Sektörü

Sermaye desteği sağlamanın yanı sıra Osmanlı'dan itibaren Galata Bankerleri ve tefecilerin elinde olan finans kesimini de düşünürsek, bankacılık sistemi oluşturulması için Celal BAYAR önderliğinde ilk banka olma özelliğini muhafaza eden 26 Ağustos 1924 yılında İş Bankası kurulmuştur (Ustaoglu, 2014: 8). İş Bankası ilk sermayenin tamamının % 25'ine denk gelen 250 Bin Türk Lirası Atatürk tarafından tahakkuk ettirilmiştir. Sermayenin kalan kısmı nominal değeri 10 Türk Lirası olan hisse senetlerinden toplan 160 bin Türk Lirası satılması suretiyle elde edilmiştir. Bu uygulama ile beraber 35 sermaye sahibi daha Türkiye İş Bankası'na ortak olmuştur.

19 Nisan 1925 tarihinde ise Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulmasıyla sanayiye fon desteği ve fon temini amaçlanmıştır (Kiper, 2009: 43). Banka 1932 yılında kapatılarak yerine Devlet Sanayi Ofisi, Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası tesis edilmiştir. Bu iki kuruluşun görevlilerini ise 1933 yılında Sümerbank almış bulunmaktadır. Sümerbank bir anlayışı ve ekonomik kalkınma modelini temsil ettiği için ekonomi tarihimizde ürettiği mal ve hizmetlerin yanı sıra önemli bir yere sahiptir. Sümerbank bünyesinde yer alan ana müesseseler; yerli mallar pazarları müessesesi olarak da bilinmektedir. 1932 yılında kurulan ancak kısa süreli faaliyet gösteren Sanayi Kredi Bankası'nın ana amacı, özel sanayiciye, yatırım ve işletme kredisi vermesidir. Aynı yıl Sümerbank'ın krediye çevirebilir sermayesinin

yarısından az olmamak koşuluyla özel sektöre sanayi kredi açma hususu hukuki çerçevede uygun görülmüştür. Bunun haricinde kendine ait fabrikaların %50 miktarından fazlası Türk kuruluşlarına satılması planlanmıştır. (Altıparmak, 2002: 43).

Etibank 1935 yılında kurulup 2001 yılında kapatılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün direktifi ile Türkiye'nin yer altı kaynaklarını işletmek üzere, madenleri, hammaddeleri, enerjiyi üretebilmek için gerekli sermayenin toplanabileceği her türlü bankacılık işleminin yapılabilmesi için kurulmuştur. 1933 yılında, devlet tarafından Etibank işletmesi kurulmuştur. Bu uygulama ile tamamen yabancıların elinde bulunan önemli madenlerin kamu tarafından satın alınması ve kamuya mal edilmesi sağlanmıştır. Bu kapsamda, demir ve bakır madenlerinin devlet eline ve kontrolüne alınması gerçekleştirilmiştir. Bu yıllarda aynı zamanda Maden Teknik Arama Enstitüsü (MTAE) kurulmuş bulunmaktadır (Baytal, 2007: 548, Ölçen, 1982: 136). Etibank bünyesinde bulunan işletmeler. (Tamzok, 2008: 190-191).

- a) Şark Kromları,
- b) Ereğli Kömür İşletmeleri,
- c) Kuvarshan Bakır İşletmeleri,
- d) Divriği Demir İşletmesi,
- e) Bolkaradağ Simli Kurşun İşletmesi (Bolkaradağ Kurşun İşletmesi işletmek üzere 1941 yılında Etibank tarafından planlamalar yapılmış, ancak özellikle savaş dolayısıyla üretime geçilememiştir).
- f) Değirmisaz Linyit İşletmesi,
- g) Murgul Bakır İşletmesi.

1930 ve onu izleyen yıllarda devlet bankaları risk yönetimlerini değiştirdiği ve bu çerçevede özel sektörle ilgili olan riskleri de daha büyük boyutlarda satın üstlenmeye başladıkları görülmektedir. Dönemsel olarak veriler ele alındığında, devlet bankalarının, özel girişimcilerin özel ticaret ve sanayi kesimine sağlanan kredilerin toplam kredilerdeki payının 1930 yılında % 28 seviyesinde olduğu tespit edilmektedir. 1935 yılına gelindiğinde ise, % 32 düzeyine yükseldiği izlenmektedir. 1938 yılın-

daki duruma bakılınca, bu payın % 40 oranlarına ulaştığı belirlenmektedir (Tezel, 1986: 215). Buradan da izlenebileceği üzere, devlet bankalarının özel sektör kredilerindeki payının 1930 - 1935 yılı içinde % 15 civarında, 1930 - 1938 yılı içinde de yaklaşık % 43 dolayında arttığı tespit edilmektedir.

2.3.4. Özel Sektör Yatırımları

Devletçilik politikasının uygulandığı dönem, yöneticilerin özel girişimi geliştirici, koruyucu ve ilerlemesine imkân tanıyıcı çalışmalar yapılmış olduğu görülmektedir (Avcıoğlu, 1995: 459). 1932 yılına gelindiğinde hükümet tarafından Devlet Sanayi Ofisi kurulmuştur. Bu ofisin kurulması yanı sıra sanayide bazı teşvikleri yapmak üzere Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır. Bu dönemde sanayi ürünlerinin maliyetinin ve satış fiyatlarının belirlenmesi hakkındaki kanun ile ihracatın denetimi ile ilgili kanun ile özel sektör denetim altında tutulmuştur (Altıparmak, 2002: 43). Bu kapsamda sanayileşmenin devletin ekonomideki payını büyütecek fakat özel sermayeninkini küçültecek bir hareket haline gelmemesi esas alınmıştır (Altıparmak, 2002: 43, Kuruç, 1987: 106).

Özel sektörün gelişmeye başladığı dönemde en büyük sorunlardan birisini de teknik elemanlar teşkil etmektedir. (Yaşa, 1966: 51). Devlet işletmelerinde yetiştirilen teknik elemanların kullanılması ve onların alınarak değerlendirilmesinin de özel sektör için önemli bir kazanç olduğu unutulmamalıdır.

Bu dönem içerisinde devlet aynı zamanda özel girişimcinin dinamizminden ve yaratıcı sinerjiden faydalanmak istemiş bu yönde yapıcı kararları da gündeme getirmiştir.

Tablo 4. Sektörler İtibariyle Kuruluş Yıllarına Göre Özel İşletmeler

Kuruluş Yılları	Toplam İşletme Sayısı	Tarım %	Sanayi %	Mali Hizmet
1900 Önce-si	120	80.0	20.0	0.0
1901 - 1910	0	0.0	0.0	0.0
1911 - 1920	26	92.3	7.7	0.0
1921 - 1930	37	16.2	64.9	18.7
1931 - 1940	62	4.8	91.9	3.2
1941 - 1950	154	0.6	96.8	2.6

Kaynak: Eroğlu, N. (2007). Atatürk Dönemi İktisat Politikaları. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 23(2), 63-73; Altıparmak, A. (2002). Türkiye’de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayiinin Gelişimi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 35-59; Soral, E. (1974). *Özel Kesimde Türk Müteşebbisleri*. Ankara, Ankara İ.T.İ.A. Yayınları, 30.

İncelenen bu dönem içerisinde, özel sektör girişimlerinin çok büyük çoğunluğunun da sanayi sektöründe kurulmuş olduğu belirlenmektedir. 1931-1950 yılları döneminde tablodan da görüleceği gibi, toplam 216 tane işletme kurulmuş olup, bu yatırımların 206 adedinin sanayi sektöründe yapılmış olduğu bilinmektedir. 1932 ile 1939 yıllarını kapsayan dönemde Teşvik - i Sanayi Kanunu’ndan faydalanan işletmelerin cari fiyatlarla üretim değerinde 2,4 ve Katma Değerinde 3 ile Gayrisafi karlarında 3,2 düzeyinde artış gerçekleşmiştir. 1932-1939 dönemleri içinde cari fiyatlarla Gayri Safi Milli Hâsıla % 76 artmış olup; Teşvik - i Sanayi Kanunu kapsamından faydalanan özel sektör sanayi işletmelerinin milli gelirden aldığı payı da artmıştır. (Boratav, 1989: 58-59). Kanun, teşvik-i sanayi kanundan faydalanan işletme sayısının yıllar itibariyle azaldığı gözlenmektedir.

Tablo 5. Teşvik - i Sanayi Yasası Kapsamına Giren Tüm Sanayi Kuruluşları ve Devlet Kuruluşlarının Yüzdesi (1932-1939)

Yıllar	Kuruluş Sayısı	Devlet Kuruluşlarının Sayısı	Devlet Kuruluşlarının Yüzdesi	Anonim Ortak Sayısı	Şirket Sayısı
1932	1473	31	2.1	831	611
1933	1397	36	2.5	806	555
1934	1310	38	2.7	738	534
1935	1161	56	4.8	631	474
1936	1101	86	7.8	554	461
1937	1116	89	7.9	562	465
1938	1103	104	9.4	529	470
1939	1144	111	9.7	522	511

Kaynak: Kasalak, K. (2012). Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye'de Sanayileşme Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27, 75.

Süreçte bir kişi sahipliğinde işletme sayısı azalırken, ortaklı işletmelerin mevcudiyetinin arttığı görülmektedir. Devletçi politikaların sonucu olarak. bu gelişme, özel kesimde şirketleşme eğiliminin artması ve tesis ölçeğinin büyüdüğünü işaret etmektedir. Ülke genelinde sanayi sektöründe makine ve sabit yatırımların toplamının 1932 yılı itibariyle 56 Milyon Türk Lirası olduğu ve 3 yılın sonu 1935 yılında 70 Milyon seviyesine geldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca 1936-1938 arasındaki 3 yılda 217 yeni özel sanayi işletmesi kurulmuştur (Altınparmak, 2002: 48).

Tablo 6: Gayri Safi Milli Hasıla'nın Sektör Bazda Büyüme Hızları - 1948 Fiyatlarıyla % olarak-

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSMH
1932	-28.8	17.8	4.1	-10.7
1933	22.1	19.0	8.9	15.8
1934	2.7	13.8	7.2	6.0
1935	-6.1	-0.1	-1.2	-3.0

1936	54.1	-3.4	5.8	23.2
1937	-3.5	10.3	5.0	1.5
1938	5.4	15.7	12.0	9.5
1939	3.8	16.7	6.8	6.9

Kaynak: Altıparmak, A. (2002). Türkiye’de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayiın Gelişimi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 51. Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. (2015). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950 - 2015. [http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20\(1950-2014\).pdf](http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20(1950-2014).pdf). (Erişim Tarihi: 30.03.2017).

Gayri Safi Milli Hasıla’nın sektörel büyüme hızlarını tablo 20’den görüldüğü üzere, devletçilik politikasının uygulandığı 19 yıllık döneminin 9 yılında, sanayi sektöründe savaş yılları olması dolayısıyla negatif büyüme gerçekleştiği izlenmektedir. Ülke genelinde, en büyük dalgalanmaların ise, ekonominin tarım ağırlıklı olmasından dolayı, tarımda olduğu görülmektedir. İstihdamın sektörel dağılımının incelenmesi söz konusu olduğunda, 1927 yılı itibariyle tarımın istihdamdaki payın % 80,9 olduğu tespit edilmektedir. Aynı yıl içinde sanayinin istihdamdaki payının ise % 8,9 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir (Altıparmak, 2002, 52).

1927’de milli gelirin % 67 lik kısmını tarımsal ürünlerin oluşturduğu görülmektedir. Aynı yıl milli gelirin % 10 seviyesindeki kısıtlı bir bölümünün sanayi ürünlerinden oluşmakta olduğunu ve hizmetler sektörüne baktığımız zaman milli gelirin % 23 oranda yer aldığı eldeki verilerden görülmektedir.

3. İktisadi Devletçi Politikaların Değerlendirilmesi

Türkiye Cumhuriyet’inde, yılların başlarından itibaren sanayileşmeye devlet öncülük etmeye başlamıştır. Uygulamada, yönetimin bilinçli bir ithal ikameci sanayileşme politikası esas alınmıştır. Nitekim 1930’lu yıllarda uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ve uygulamasında geçilemeyen İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı Sovyet uzmanları ile Sovyet sermaye ve teknoloji katkıları ile hazırlanmıştır. 1930’lu yıllarda, görüldüğü kadarıyla

la, devlet eliyle önemli bir sermaye birikimi sağlanarak, sanayileşme hızlandıracak şekilde, sanayi planı uygulanmasıyla kalkınma yolunda ileri adımlar atılmış olduğu izlenmektedir. Bu dönemde, devletçilikten herkes aynı hususu anlamamakla birlikte devletçilik karşıtı yaklaşımlara da pek rastlanmamaktadır. (Gürkan, 2006: 138).

1925 ve 1926 senelerinde tarım fiyatları artış seyrine devam etse de, 1927 – 1933 döneminde yıllık ortalama % 10.39'a varan oranda düşüş trendine geçmiştir. Söz konusu tarımsal fiyatların düşüş eğilimi en fazla Türkiye gibi tarıma dayalı ekonomileri etkilemiştir. Yine 1924 yılı ele alındığında tarımsal ürün fiyatlarının düşmesine rağmen ülke ihracatının yaklaşık % 61 düzeyinde artış kaydettiği izlenilmektedir. Ancak bu durumun 1925 yılında, tamamen değiştiği ve ihracat miktarındaki artış oranının tarım ürünlerinin fiyatlarının yükselmesiyle ilişkili olduğu tespit edilmektedir. Ülkedeki reel ihracat rakamlarının incelenmesi neticesinde 1933 yılına kadar geçen süreçte tarım ürünleri fiyatlarıyla ihracatın tamamen birbirine paralel gittiğini belirlemek mümkündür.

Tablo 7: Teşviki Sanayi Kanunundan Faydalanan İşletmelerin Hukuki Özellikleri 1932-1939

Yıl	İşletme sayısı	Bir kişi elinde	Şirket halinde	Devlet, özel idare ve belediye	Devlet Kuruluşlarının Yüzdesi
1932	1.473	831	611	31	2.1
1933	1.397	806	555	36	2.5
1934	1.310	738	534	38	2.7
1935	1.161	631	474	56	4.8
1936	1.101	554	461	86	7.8
1937	1.116	562	465	89	7.9
1938	1.103	529	470	104	9.4
1939	1.144	522	511	111	9.7

Kaynak: Kasalak, K. (2012). Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye'de Sanayileşme Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27, 65-79.

1927 yılındaki, sanayi sayımına göre Türkiye'de yaklaşık 65.245 sanayi kuruluşunun olduğu görülmektedir. Bunların 256.855 çalışan sayısı, % 43,5'i tarım ve hayvancılık alanlarıydı. Dokuma sanayi payı ise % 14,3 olup, 48.025 kişi çalışmaktaydı (Kahraman, 2014: 352, Durmuş ve Aydemir, 2016:160). Çalışan kişilerin işletmeler bazında dağılımı incelendiğinde ise, % 79 oranında, 210.377 kişinin üç ve üç kişiye kadar işçi çalıştıran firmalarda yer almaktadır. 1932 - 1939 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunundan faydalanan işletmelerin hukuki özelliklerine baktığımız zaman; 1932 yılında 31 olan Devlet, Özel İdare ve Belediye sayısı 1939 yılında 111'e yükseldiği görülmektedir.

Sanayi henüz zayıf olduğu için tüm sektörlerde iç talep ihtalat ile karşılanması, dışa açıklığın en önemli sebeplerindendi. Lozan Antlaşması'nda getirilen kısıtlamalar nedeniyle dış ticaret uzunca bir süre düzenlenememiştir. Düzenlemenin getirilmesindeki amaç yerli üretimin özellikle sanayi üretiminin dış ülkelere karşı rekabetten korunmasıydı. İthalat kuruluş yıllarında artış gösterse de Büyük Buhran'ın etkisiyle, 1929 yılı sonrasında sekteye uğramıştır (Kepenek ve Yentürk, 2011: 48). Dış ticaret dengesi 1923 - 1938 dönemi yıllarına ait tablo aşağıdadır.

Tablo 8. Dış Ticaret Dengesi (Milyon TL) 1924-1938

Yıl	İthalat	İhracat	Dış Ticaret Dengesi
1923	145,0	85,0	-60,0
1924	194,0	159,0	-35,0
1925	242,0	192,0	-50,0
1926	235,0	187,0	-48,0
1927	211,0	158,0	-53,0
1928	224,0	174,0	-50,0
1929	256,0	155,0	-101,0
1930	148,0	152,0	+4,0

1931	126,6	127,2	+0,6
1932	86,0	101,0	+15,0
1933	75,0	96,0	+21
1934	87,0	92,0	+5,0
1935	89,0	96,0	+7,0
1936	93,0	118,0	+25,0
1937	114,0	138,0	+24,0
1938	150,0	145,0	-5,0

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. (2015). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2015.

[http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20\(1950-2014\).pdf](http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20(1950-2014).pdf) (Erişim Tarihi: 30.03.2017).

Görüldüğü gibi Cumhuriyetin ilk 7 yılında dış ticaret dengesi devamlı açık vermiştir. Bunun iki önemli nedeni vardır. Birincisi savaş sonrası ithal taleplerindeki kısıtlamaların kaldırılmış olması, ikinci nedeni ise; ithalat üzerinden alınan vergilerin çok düşük düzeyde kalmasıdır. Tablonun ikinci 7 yılında ise dış ticaret dengesi her yıl fazlalık vermiştir.

1930 yılında Büyük Buhranın en etkili olduğu yıldır ve bu sene içerisinde Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin yaklaşık % 2,5 - % 3 civarında büyüme gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. 1931 Büyük Buhranın etkili olduğu bir yıl olarak Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin yaklaşık % 8 büyüme gerçekleştirdiği belirlenmektedir.

Tablo 9: Cari Fiyatlarla Gayrisafi Milli Hâsıla (GSMH) 1923- 1938

Yıl	GSMH 1938 Fiyatları	Değ (%)
1923	953.000.000	0,00
1924	1.204.000.000	26,34
1925	1.526.000.000	26,74
1926	1.651.000.000	8,19
1927	1.471.000.000	-10,90

1928	1.633.000.000	11,01
1929	2.073.000.000	26,94
1930	1.581.000.000	-23,73
1931	1.392.000.000	-11,95
1932	1.171.000.000	-15,88
1933	1.141.000.000	-2,56
1934	1.216.000.000	6,57
1935	1.310.000.000	7,73
1936	1.695.000.000	29,39
1937	1.807.000.000	6,61
1938	1.896.000.000	4,93

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. (2015). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2015.

[http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20\(1950-2014\).pdf](http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20(1950-2014).pdf). (erişim tarihi: 30.03.2017).

1923 ile 1939 Atatürk döneminde gayrisafi milli hâsıla miktarının (1938 yılı fiyatlarıyla) sadece 1927 - 1932 ve 2'1935 yıllarında bir önceki yıllara oranla negatif büyüme görülmüş olup, yıllık ortalama büyüme oranı %8'dir. Burada Büyük Buhran'ın negatif büyümenin en önemli sebeplerinden biri olduğunu da unutmamak gerekir. Dolayısıyla cumhuriyetin kuruluş yıllarında gayri safi milli hâsıla miktarının, 1938 yılı fiyatlarıyla 633 Milyon 100 Bin Türk Lirası düzeyinden, 2 Milyar 54 Milyon 300 Bin Türk Lirası seviyesine yükseldiği aşağıdaki tablodan görülmektedir. Bir diğer taraftan, cari fiyatlarla yapılan hesaplamada, gayri safi milli hâsıla toplamının aynı tarihlerde, 952 Milyar 600 Milyon Türk Lirası seviyesinden 2 Milyar 063 Milyon 100 Bin Türk Lirası düzeyine yükselmiştir.

Bu dönemde gayri safi milli hâsıla miktarlarına paralel olarak, gayri safi yurt içi hâsıla tutarlarının da negatif gelişmeler göstermiştir. Bu durumda gayri safi milli hâsıla ile gayri safi yurt içi hâsıla arasında paralellik gözlenmektedir. 1936 yılına

gelindiğinde, maden, kimya, çimento ve şeker gibi sanayilerini kurduğuna veya tamamlandığı da gözlenmektedir. Netice itibariye, bu dönemde uygulanan devletçilik politikası, özel girişimler ve girişimciler üzerinde genellikle olumlu etkiler yapmış olduğu gözlenmektedir. Unutmamak gerekir ki, 1929 Büyük Buhranın giderilmesinde devlet müdahalesi gereği de geniş bir aydın kitle tarafından anlaşılmış ve hem de buna bağlı olarak etkisini arttıran Keneyesen düşünce rağbet bulmuştur. Unutmamak gerekir ki Keynes için sorun talep tarafındaydı, Türkiye ise, mal ve hizmet arzını arttırmak zorundadır.

Sonuç

Atatürk iktisadi devletçi politikaları ne tam bir liberal ne de tam bir sosyalist sistem olmadığını, dönemin küresel ekonomik gelişmelerinin ve tabii ülke ekonomisinin ihtiyaçlarından doğan tamamen Türkiye Cumhuriyeti'ne özgü bir iktisat politikası olarak tanımlamaktadır. Atatürk'ün iktisadi devletçiliğe dayanan sanayileşme politikasında iktisadi devlet teşekküllerinin ve millileştirilen şirketlerin önemli bir yeri söz konusudur. Ayrıca sermaye yetersizliği, Osmanlı'dan kalan olumsuz ekonomik miras ve yeniden yapılanma başta olmak üzere esasen ekonominin yapı taşı olan finans sektörünün mevcudiyetine önem vermiştir. Bu doğrultuda ilk milli bankamız olan İş Bankası (1924) ile yatırımı öncelikli alanlara yönelik, farklılaştırılmış bankaların kurulmasına öncelik vermiştir. Para Politikalarını yönetmek üzere TC Merkez Bankası yine bu dönemde kurulmuştur. Para politikası kapsamında Atatürk, karşılıksız para arzından kaçınmış, Türk Lirası'nın değerine korumaya yönelik politikalar belirlemiştir. Maliye Politikası ayağında ise yine denk bütçe esaslı ana hedef olmuş, sanayiye destekleyecek yeni vergi düzenlemeleri ve sübvansiyonlar hayata geçirilmiştir. Beşer yıllık iki Sanayi planı olan, 1.Beş Yıllık Sanayi Planı ve 2.Beş Yıllık Sanayi planları kapsamında fon kısıtı da göz önünde bulundurularak öncelikli yatırım alanları belirlenmiştir. 2. Beş yıllık Sanayi planı maalesef savaş yılları dolayısıyla tam olarak uygulanamamıştır. İthal ikameci bir sanayileşme politi-

kasının izlendiği dönemde amaç, yerli sanayiye dış pazarlarla rekabet edebilecek düzeye dek koruyarak, yerli sanayinin de oluşumuna destek olmaktır. 1929 Büyük Buhran döneminin de içinde bulunduğu Cumhuriyet dönemi iktisadi devletçi politikalar ile, ülke buhranının etkileri ve tabii iç koşullara karşın istikrarlı ekonomik gelişmeler kaydedebilmiş ve büyüme oranlarını yakalayabilmiştir.

Kaynaklar

- Aksoy, Y. (1998). *Atatürk'ün Ekonomi Devrimi*. Ankara, Ümit Yayıncılık.
- Aktan, O. H. (1998). *Atatürk'ün Ekonomi Politikası: Ulusal Bağımsızlık ve Ekonomi Bağımsızlık*. Hacettepe Üniversitesi, 15(3), 29 - 36.
- Altıparmak, A. (2002). Türkiye'de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayi Gelişimi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 35-59.
- Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi (2006). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*. Ankara, Divan Yayıncılık.
- Avcıoğlu, D. (1995). *Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın*. İstanbul, Tekin Yayınları.
- Aysan, M. A. (1986). Atatürk'ün Ekonomik Görüşü Devletçilik. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2(6).
- Baytal, Y. (2007). Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 40, 545-567.
- Boratav, K. (1977). 1923-1939 Yıllarının İktisat Politikası Açısından Değerlendirilmesi, *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları*. İstanbul, İTİA Mezunlar Derneği, İstanbul Şubesi.
- Boratav, K. (1989). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*. 2. Basım, İstanbul, Pala Sahaf.
- Bütçe Gider-Gelir Gerçekleşmeleri (1924-2012). Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>.
- Cem, İ. (1977). *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul, Cem Yayıne-

vi.

- Ergin, F. (1977). *Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi*. İstanbul, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.
- Eroğlu, N. (2007). Atatürk Dönemi İktisat Politikaları. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 23(2), 63-73.
- Gürkan, Ö. (2006). Ekonomik Hayat (Atatürk'lü Yıllar: 1923 - 1939). *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı ve Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel Sayısı.
- Kahraman, S. (2014). 1929 Krizi Sonrasında Türkiye Ekonomisinde İktisat Politikası Arayışları: İktisadi Devletçilik. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 22, 348 - 365.
- Kasalak, K. (2012). Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye'de Sanayileşme Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27, 65-79.
- Kaya, D. G. ve Durgun, A. (2009). 1923-1938 Dönemi Atatürk'ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 233-249.
- Kiper, M. (12.12. 2009). Türkiye'yi Dokuyan Tezgah: Sümerbank, *Adana Fikir Platformu*. <http://www.adanafikirplatformu.org/yazi.php?id=501> (Erişim Tarihi: 18.05.2016).
- Kuruç, B. (1987). *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*. İstanbul, Bilgi Yayıncılık.
- Orhan, A. (2009). Tek Partili Yılların Ekonomi-Politigi ve Kadro Hareketi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 120-147.
- Öçen, A. N. (1982). 1923-1938 Döneminde Birinci ve İkinci Sanayi Planları, Atatürk Dönemi. *Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*. Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Özçelik, Ö. ve Tuncer, G. (2007). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları.

- Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1), 253-266.
- Öztürk, S. ve Yıldırım, F. (2009). Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(2),145-165.
- Pala, H. (2010). *İsmet İnönü Dönemi İktisat Politikaları (1938-1950)*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Soyak, A. (2003). Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var mı? *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(2), 167-182.
- Şahinkaya, S. (2014). Türkiye (İzmir) İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923). İnönü Vakfı, Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Tamzok, N. (2008). Çok Partili Döneme Osmanlı Son Dönemi Madencilik Politikaları, 1861- 1948. *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 63(4), 179-204.
- Tekerek, M. (2012). *12 Eylül Askeri Müdahalesi ve Ekonomi Politikaları*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Taş. M. (2004) Menderes Döneminin Ekonomi Politikası ve 1958 İstikrar Programı. *Mevzuat Dergisi*, 76. <http://www.mevzuatdergisi.com/2004/04a/02.htm>
- Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı (2015). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2015. [http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20\(1950-2014\).pdf](http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20(1950-2014).pdf) (erişim tarihi: 30.03.2017).
- Tezel, Y. S. (1986). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*. Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ustaoglu, D. (2014). *Türkiye’de Katılım Bankacılığı Sektördeki Yeri ve Önemi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Aydın.
- Varlı, A. (2012). Devletçilik Politikalarının Tarım Kesimi Üzerindeki Etkileri (1930-1940). *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(38), 113-124.
- Yaşa, M. (1966). *İktisadi Meselelerimiz*. İstanbul, Nurettin Uycan Matbaası.

- Yıldırım, İ. (b.t.). Atatürk Dönemi Demiryolu Politikasına Bir Bakış, *Atatürk Araştırma Merkezi*. Sayı 35. <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-35/ataturk-donemi-demiryolu-politikasına-bir-bakis> (erişim tarihi: 25.03.2017).
- Yücel, F. (2014). *Cumhuriyet Türkiyesinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934-1938*. Ankara, TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası.